

การศึกษาการปรับตัวของร้านค้าแผงลอยเพื่อกิจกรรมถนนคนเดิน
กรณีศึกษาถนนข้าวสาร
รสรินทร์ ชอว์^{1*}

A study of the adaptation of stall shops for walking street activities:
Case Study of Khao San Road
Rosaline Shaw^{1*}

¹คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹Faculty of Architecture Silpakorn University

*Corresponding author. E-mail address: roseline2me@gmail.com

received: August 18, 2020

revised: September 4, 2020

accepted: September 12, 2020

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งค้นหาลักษณะ รูปแบบ และวิธีการจัดระเบียบรวมถึงการปรับตัวของร้านค้าแผงลอยที่มีผลกระทบต่อกิจกรรมถนนคนเดิน ในบริเวณถนนข้าวสารเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ ในการตอบสนองต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากใช้งานของถนนข้าวสารเพื่อเป็นถนนคนเดิน เน้นการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสำรวจลักษณะทางกายภาพ เพื่อนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้น ให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเหมาะสมกับการใช้งาน ผลการศึกษาพบว่าลักษณะการปรับตัวของร้านค้าแผงลอยตามพฤติกรรมการใช้งานพื้นที่ของถนนคนเดินช่วงกลางคืนของถนนข้าวสารสามารถจัดประเภทตามลักษณะทางกายภาพได้ 10 ประเภท ซึ่งกิจกรรมการขายแต่ละแบบมีลักษณะแตกต่างเฉพาะตัว แต่มีลักษณะร่วมกันบางประการ การเคลื่อนย้ายง่ายและเร็ว ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำตามกันมาสะท้อนการใช้ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะในวิถีไทย ผลลัพธ์ของงานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์เชิงวิชาการ และเป็นประโยชน์ในภาคปฏิบัติ เพื่อนำผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพของหาบเร่แผงลอยที่ได้ทำการศึกษาไปใช้เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่เพื่อความเหมาะสมในการจัดการการค้าในพื้นที่สาธารณะและเพื่อให้ยังคงไว้ซึ่งเสน่ห์และการใช้งานพื้นที่สาธารณะตามแบบวิถีไทยต่อไป

คำสำคัญ: ร้านค้าแผงลอย การปรับตัว ถนนคนเดิน พื้นที่สาธารณะ

ABSTARCT

The objective of this research is to find the model and approaches of public areas arranging in Khaosan Road. In addition, the research studied the adjustment of commercial stalls that affects the walking street activities around the area of Khaosan Road in order to find a suitable model and possibility that responds to activities that occur from the use of Khao San Road and a pedestrian street during the night. This study focuses on data collection, visual surveys and interviews with vendors and people who were involved in area management to establish the appropriate and organized format and model. The study shows adaptations of how commercial areas are set according to the usage of the night walking street area of Khao San road. It can be categorized into 10 types of commercial area: Folding panels, mats, umbrellas, tents, steel rails, stalls, expansion shops, carts, side trailers, and Food trucks. Each type is different and unique but have common characteristics of flexibility and mobility. That reflect Thai way of adaptation based on activities and

circumstance. The results of this research benefit for commercial space management in public places and maintaining Thai charming characteristics of Khaosan Road.

Keywords: shop stall, adaptation, pedestrian market, public area

บทนำ

พื้นที่สาธารณะ หมายถึงพื้นที่ส่วนรวมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมผู้คนและกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยเชื่อมโยงพื้นที่แต่ละส่วนของชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน (Habermas, 1989), (Fraser, 1990), (Gehl, 2001) ประกอบด้วยองค์ประกอบของสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และความต้องการของผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ รวมถึงการใช้งานพื้นที่สาธารณะที่ตอบสนองต่อการใช้งานเพื่อประกอบกิจกรรมในลักษณะต่าง ๆ และแนวความคิดการใช้นถนนและทางเท้าเพื่อเป็นพื้นที่ในการค้าแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเกิดจากลักษณะการใช้งานที่ตอบสนองต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามความต้องการและวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน (Crawford, 1999) จากภาพรวมการใช้งานพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นถนนคนเดินโดยทั่วไปจะพบลักษณะการจัดการพื้นที่ ที่มีความคล้ายคลึงกัน เช่น การปิดถนนเป็นบางเวลาเพื่อจัดกิจกรรมการค้าโดยเน้นไปที่ความยืดหยุ่นในการจัดการพื้นที่และปรับเปลี่ยนได้ตามลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้น

เมื่อนำแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะที่ปรับตัวเพื่อใช้ในกิจกรรมถนนคนเดินมาวิเคราะห์เพื่อหารูปแบบการปรับตัวที่เกิดขึ้นบนถนนข้าวสาร พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบอันหลากหลายและการปรับตัวของร้านค้าแผงลอยบริเวณถนนข้าวสารส่งผลโดยตรงต่อการบริหารจัดการและจัดระเบียบพื้นที่ แต่การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและลักษณะของร้านค้าแผงลอยที่สอดคล้องกับกิจกรรมถนนคนเดินกลับมีไม่มากนัก ทำให้การบริหารจัดการพื้นที่ขาดความสอดคล้องกับบริบทและสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและการปรับตัวของร้านค้าแผงลอย โดยเลือกศึกษาพื้นที่บริเวณถนนข้าวสารและพื้นที่โดยรอบ เพราะเล็งเห็นว่าถนนข้าวสารเป็นพื้นที่ที่ผู้คนที่มีความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม มาใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตามแนวความคิดของนักวิชาการตะวันตกที่ให้ความหมายของพื้นที่สาธารณะไว้ว่าพื้นที่สาธารณะเป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรม สิทธิเสรีภาพ โอกาส ตลอดจนตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของคนในเมือง (Habermas, 1989) รวมถึงถนนข้าวสารเป็นพื้นที่ที่มีการใช้งานร้านค้าแผงลอยหลากหลายรูปแบบเพื่อการจัดวาง การใช้งานพื้นที่ และการบริหารจัดการซึ่งทำหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการทั้งด้านการใช้งานและวิถีชีวิต โดยกิจกรรมและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นบนถนนข้าวสารมีการเปลี่ยนแปลงที่ปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะการใช้งานทั้งในเชิงสถานที่และเวลา

นักวิชาการตะวันตก (Whyte, 1976), (Crawford, 1999), (Gehl, 2001) นำเสนอแนวความคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน กิจกรรม สถาปัตยกรรม และพื้นที่สาธารณะ โดยชี้ให้เห็นว่าพื้นที่สาธารณะนอกจากจะเป็นพื้นที่ส่วนรวมที่ทุกคนสามารถเข้าถึง และมีสิทธิใช้งานแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมให้เกิดกิจกรรมระหว่างผู้คนให้มีพื้นที่ที่สามารถพบปะกันเพื่อก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกันและสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มสังคม

ภาพ 1 รูปแบบการจัดวางร้านค้าบนถนนข้าวสาร ทั้งบนทางเท้าและบนพื้นผิวถนน ถ่ายเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2562

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของถนนข้าวสารพบว่าถนนข้าวสารเป็นถนนที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน มีการปรับตัวมาโดยตลอดและยังเป็นจุดศูนย์รวมของกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ มีความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มผู้ใช้งานและผู้ใช้อยู่พื้นที่อย่างหลากหลาย และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่น โดยในช่วงแรกที่มีการตัดถนนข้าวสารนั้นจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นทางสัญจรและเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้คนที่เข้ามาค้าขายข้าวสารซึ่งจะมีเรือล่องเข้ามาบริเวณท่าเรือบางลำพู ในช่วงแรกถนนข้าวสารทำหน้าที่เพื่อรองรับการค้าขายข้าวสารและเครื่องอุปโภคบริโภคโดยทั่วไปเท่านั้น ไม่ได้มีการวางแผนเพื่อการรองรับการค้าขายและการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นอย่างมากมายอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากงานสมโภชกรุงเทพมหานครครบสองร้อยปี ในปี พ.ศ. 2525 ซึ่งทำให้ถนนข้าวสารที่มีความยาวเพียงสี่ร้อยเมตรต้องรองรับนักท่องเที่ยวที่หลั่งไหลมาจากทั่วโลกซึ่งมีปริมาณเพิ่มขึ้น ทำให้พื้นที่บริเวณริมทางเท้าที่มีอยู่อย่างจำกัดหนาแน่นไปด้วยนักท่องเที่ยวและผู้คนที่เข้ามาค้าขายในพื้นที่ ถนนข้าวสารจึงเริ่มมีการจัดการถนนคนเดินที่มีมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2535 พร้อมกับการปิดถนนเพื่อจัดเทศกาลสงกรานต์ครั้งแรกของถนนข้าวสารแต่ยังไม่ได้ถูกเรียกเป็นถนนคนเดินอย่างเป็นทางการในปัจจุบัน

คำว่าถนนคนเดินเพิ่งเริ่มมีปรากฏและเรียกขานจนติดปากมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2545 โดยใช้เรียกกิจกรรมการปิดถนน ตามแผนพัฒนาเมืองนาอยู่ในช่วงต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่จัดให้มีขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ความหลากหลายของกิจกรรมที่เกิดขึ้นที่ถนนข้าวสารทำให้เกิดการปรับตัวของพื้นที่สาธารณะและสถาปัตยกรรมรวมทั้งการปรับตัวของการจัดการพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์เพื่อปรับเป็นพื้นที่เพื่อการค้าในช่วงเย็นตั้งแต่เวลา 17.00 - 02.00 น. ของทุกวัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เหมาะแก่การพักผ่อน ทำให้เกิดกิจกรรมถนนคนเดินเพื่อตอบสนองต่อลักษณะความต้องการ ใช้งานของนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังถนนข้าวสาร จากการหาข้อมูลเพิ่มเติมในด้านกฎหมายและการบริหารจัดการพบว่ามิระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ในการจัดระเบียบ ดังนี้

1. พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535
2. พระราชบัญญัติสาธารณะสุข พ.ศ. 2535
3. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเรื่อง การจำหน่ายสินค้าในที่หรือทางสาธารณะ พ.ศ. 2545
4. ประกาศกรุงเทพมหานครเรื่องหลักเกณฑ์ การค้า ในพื้นที่ผ่อนผัน

จากประกาศกรุงเทพมหานครเรื่องหลักเกณฑ์ การค้า ในพื้นที่ผ่อนผัน ที่มีการกำหนดเวลาที่ผ่อนผันให้ค้าขายได้ตั้งแต่ 17.00 - 02.00 น. ทำให้เกิดการใช้งานพื้นที่ถนนข้าวสารเพื่อเป็นถนนคนเดินซึ่งเป็นผลทำให้มีลักษณะการค้าชั่วคราวเกิดขึ้นเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เข้ามา ซึ่งลักษณะของกิจกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นผู้ซื้อและผู้ขายในบริเวณนี้ ทำให้เกิดลักษณะของการจัดการพื้นที่ซึ่งมีรูปแบบหลากหลาย มีการปรับตัวและพัฒนาตลอดเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของกิจกรรมที่เกิดขึ้น แต่การเพิ่มจำนวนขึ้นของนักท่องเที่ยวและผู้ค้าในพื้นที่ถนนข้าวสารในปัจจุบันมีการขยายตัวขึ้นมากทั้งในด้านขอบเขตและความหนาแน่นของการค้าตามปริมาณนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นจากในช่วงแรกที่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาจับจ่ายบนถนนข้าวสารจะมาจากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักอาศัยในบริเวณโดยรอบ แต่เนื่องจากชื่อเสียงของการค้าในลักษณะถนนคนเดิน และอาหารแบบ street food (อาหารริมทาง, อาหารข้างทาง) เป็นที่แพร่หลายกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวที่พักในบริเวณอื่น ๆ นิยมเข้ามาในพื้นที่เช่นเดียวกัน ทำให้ปริมาณร้านค้าและร้านค้าแผงลอยเพิ่มจำนวนมากขึ้นเพื่อรองรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยภาครัฐและบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำกับดูแลพื้นที่ได้เข้ามาอำนวยความสะดวกเพื่อการจัดการให้เกิดความเป็นระเบียบและปลอดภัยทั้งต่อผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่และต่อผู้ที่เข้ามาทำการค้า การจัดการรูปแบบการค้าบนถนนข้าวสารจึงเกิดขึ้นจากการทำตามอย่างกันมาจนเกิดเป็นรูปแบบพื้นฐานที่คล้ายคลึงกันโดยแบ่งเป็นสองส่วนหลัก คือ บริเวณการค้าบนทางเท้า และการค้าบนผิวถนน (ภาพที่ 1) ซึ่งลักษณะการจัดวางที่ไร้ระเบียบแบบแผนนี้เป็นสาเหตุหลักที่นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่

จากกิจกรรมหลากหลายที่เกิดขึ้นบนถนนข้าวสารและข้อจำกัดของเวลาที่อนุญาตให้เข้ามาค้าขายในพื้นที่ ทำให้การใช้งานร้านค้าแผงลอยมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถตอบสนองการใช้งานที่ต้องปรับเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา แต่รูปแบบที่มีอยู่อย่างหลากหลายไม่มีการจัดระเบียบให้เกิดรูปแบบที่แน่นอนและขาดการจัดระเบียบพื้นที่ในการค้าที่เหมาะสมทำให้เกิดผลกระทบที่เป็นปัญหาด้านความสะอาดและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น ความแออัดเนื่องจากรถเข็นขายของปิดกั้นเส้นทางทำให้การสัญจรเป็นไปด้วยยาก เบียดเสียด เปิดช่องให้มีฉวยโอกาสเข้าถึงตัวได้ง่าย ปัญหาเรื่องขยะและความสกปรกของพื้นที่ ปัญหาเรื่องปิดกั้นทางเดินบนทางเท้า และความสะอาดปลอดภัยแก่ผู้ที่สัญจรไปมา โดยที่ปัญหาความไม่เป็นระเบียบของร้านค้าแผงลอยที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด ประกาศของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ตามแผนปฏิบัติการกรุงเทพมหานครประจำปี พ.ศ.2560 สำหรับการจัดระเบียบการค้าบริเวณริมทางเท้าและพื้นที่สาธารณะ รวมถึงพื้นที่ถนนคนเดินทำให้หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความตื่นตัว และพยายามปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งถือได้ว่าเป็น

ปรากฏการณ์ซึ่งอาจทำให้การใช้นั้นงานที่สาธารณะ ที่สะท้อนลักษณะเฉพาะของเส้นที่แบบสังคมตะวันตกหายไป โดยมีสาเหตุหลักมาจากการขาดการศึกษาวิจัยเพื่อนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในการออกแบบและการบริหารจัดการหาแหล่งและสถาปัตยกรรมชั่วคราว เพื่อการค้าภายใต้บริบทที่เหมาะสม

ภาพที่ 2 แสดงขอบเขต ถนนข้าวสาร ถนนรามบุตรี ถนนตานี ถนนไกรสีห์ และตรอกมะยม ระบุตำแหน่งโดยผู้วิจัย

บทความนี้จึงมุ่งค้นหาลักษณะของรูปแบบของร้านค้าแผงลอยและวิธีการจัดระเบียบ รวมถึงการใช้งานพื้นที่สาธารณะเป็นถนนคนเดินตลอดจนความเป็นไปได้ในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของการใช้งานสถาปัตยกรรมชั่วคราวในพื้นที่สาธารณะในเมือง เพื่อการจัดกลุ่มและค้นหารูปแบบของร้านค้าแผงลอยในบริเวณถนนข้าวสารที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ง่าย เพื่อสามารถทำให้เกิดความเป็นระเบียบและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีขึ้นกับพื้นที่สาธารณะและสถาปัตยกรรมโดยรอบโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์ โดยกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาจากถนนข้าวสารและถนนโดยรอบที่มีความใกล้เคียงกันในลักษณะของตำแหน่งและรูปแบบการใช้งานรวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เชื่อมต่อกับถนนข้าวสารอีก 4 แห่ง ประกอบด้วย ถนนรามบุตรี ถนนตานี ถนนไกรสีห์ และตรอกมะยม (ภาพที่ 2) การเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษาใช้การสังเกต สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 4 กลุ่ม ได้แก่ คนในชุมชน พ่อค้าแม่ค้า คนเดิน และบุคลากรจากภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแล้วนำผลมาวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสร้างแนวคิดและสรุปผลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะของรูปแบบของร้านค้าแผงลอยและวิธีการจัดระเบียบ รวมถึงการใช้งานพื้นที่สาธารณะเป็นถนนคนเดิน
2. เพื่อศึกษากิจกรรมและความต้องการใช้งานพื้นที่ของทั้งผู้ขายและผู้ซื้อ
3. เพื่อนำเสนอแนวทางในการจัดระเบียบที่สอดคล้องกับรูปแบบของร้านค้าแผงลอยที่มีอยู่ในปัจจุบัน

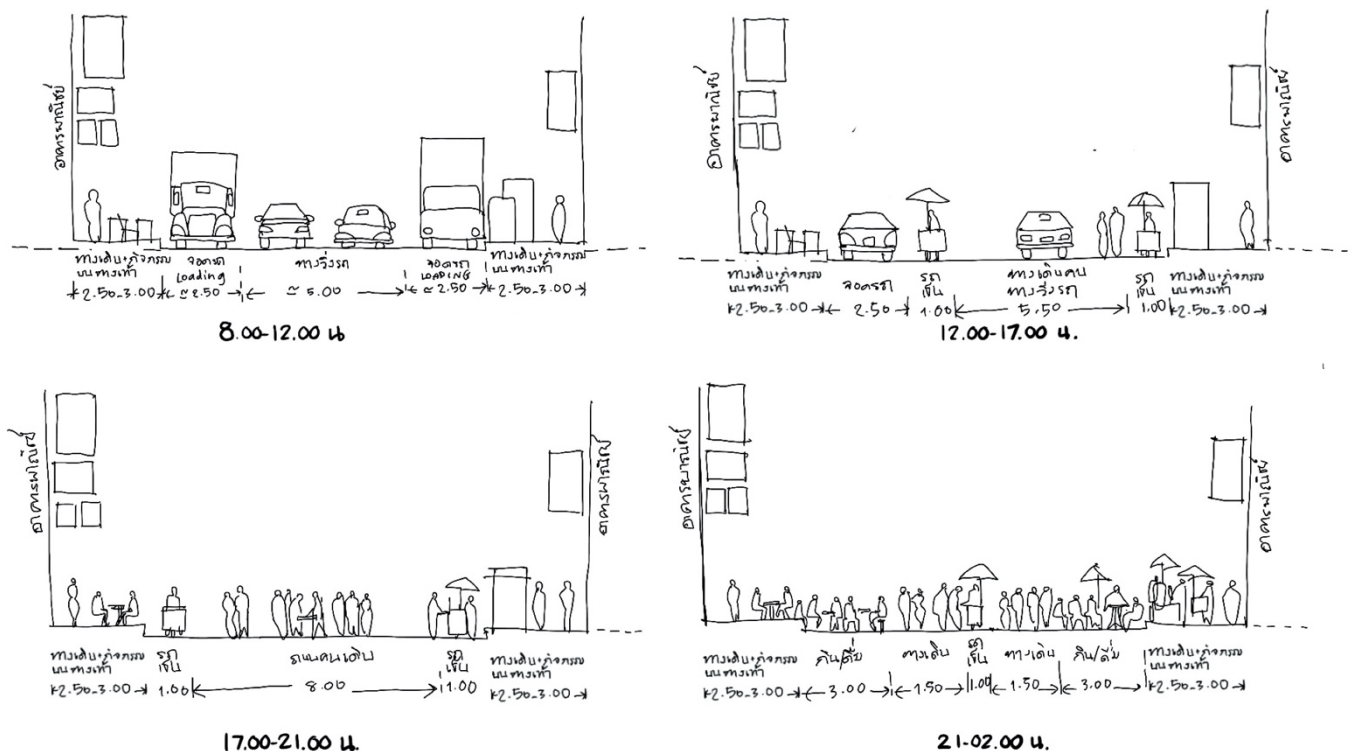
ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาพื้นที่ถนนสาธารณะที่มีการใช้งานเป็นถนนคนเดิน ประกอบด้วย ถนนข้าวสาร ถนนรามบุตรี ถนนตานี ถนนไกรสีห์ และตรอกมะยม (ภาพที่ 2)
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาพฤติกรรมและการใช้งานกลุ่มตัวอย่าง 4 กลุ่ม ได้แก่ คนในชุมชน พ่อค้าแม่ค้า นักท่องเที่ยว และบุคลากรจากภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการบริหารพื้นที่สาธารณะ
3. ขอบเขตด้านเวลา เป็นการศึกษาข้อมูลครอบคลุมเวลา 4 เดือน โดยศึกษาข้อมูลพื้นฐานและลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นและสังเกตการณ์ 3 เดือน และลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกและสัมภาษณ์ 1 เดือน

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบและการปรับตัวของร้านค้าแผงลอยบริเวณถนนข้าวสารเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลด้านรูปแบบการปรับตัวตามข้อจำกัดของพื้นที่และเวลา การใช้งานตามข้อกำหนดของกฎหมาย และการจัดการบริหารพื้นที่ โดยมีจุดประสงค์เพื่อมุ่งค้นหารูปแบบที่เหมาะสมของร้านค้าแผงลอยซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของกิจกรรมและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยต่อกิจกรรมการค้าประเภทถนนคนเดิน เพื่อหวังผลให้สามารถนำไปใช้ต่อยอดการใช้งานในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะการใช้สอยใกล้เคียงกันได้ต่อไป

งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดเรื่องเวลาเนื่องจากถนนข้าวสารมีการใช้งานและปรับเปลี่ยนกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา การสังเกตและเก็บข้อมูลให้ต่อเนื่องครอบคลุมระยะเวลาจึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นจึงเน้นการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลทางกายภาพบริเวณถนนข้าวสารในช่วงเวลาตั้งแต่ 08.00 – 02.00 น. ทุกวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นวันที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาตินิยมเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เพื่อการจัดเก็บข้อมูลให้เห็นครบทุกมิติของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และใช้การเดินทางเท้าตลอดความยาวถนนข้าวสารซึ่งมีความยาวประมาณ 400 เมตรเพื่อเก็บด้านข้อมูลรูปแบบการจัดการพื้นที่ และการปรับเปลี่ยนการใช้งานเพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้น โดยใช้การสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อศึกษาการปรับตัวของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนถนนข้าวสารตามข้อจำกัดของเวลาและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ พบว่าการใช้งานถนนข้าวสารเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อประกอบกิจกรรมที่หลากหลาย รวมถึงมีการใช้งานพื้นที่สาธารณะที่มีความซับซ้อนกว่าแนวความคิดที่นักทฤษฎีตะวันตกได้เคยให้นิยามไว้ กล่าวคือ การใช้งานถนนในแต่ละช่วงวันมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาและเป็นที่รับรู้โดยทั่วกันของคนในพื้นที่ ดังนั้นการครอบครองและการใช้งานของพื้นที่สาธารณะบนถนนข้าวสารจึงมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลากหลายขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่และเวลา ดังภาพที่ 3 ที่แสดงถึงการปรับเปลี่ยนการใช้งานพื้นที่ถนนข้าวสาร เพื่อการค้าในเวลาต่าง ๆ โดยแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการพื้นที่ในบริเวณถนนข้าวสารซึ่งมีการจัดแบ่งเวลาการใช้งานในแต่ละวันเป็น 4 ช่วงหลัก ๆ คือ

ภาพ 3 แสดง การปรับเปลี่ยนการใช้งานพื้นที่ถนนข้าวสาร เพื่อการค้าในเวลา 08.00-02.00 เก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2562

1. เวลา 08.00 - 12.00 น. พื้นที่บริเวณทางเท้ายังไม่มีการวางแผงค้ามากนักบนทางเท้าอาจมีรถเข็นขายของอยู่บ้าง ประปราย พ่อค้าแม่ค้าและนักท่องเที่ยวเข้ามาไม่มากนักบนถนนอาจมีรถจอดเพื่อรับส่งของทำให้รถที่สัญจรมักจะอยู่ที่ส่วนกลางของถนน
2. เวลา 12.00 - 17.00 น. เริ่มมีการตั้งแผงค้าบริเวณทางเท้า จำนวนรถที่เข้ามาในพื้นที่จะเริ่มน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด รถเข็นขายของลงมาย่อยอยู่บริเวณพื้นผิวถนนแต่ยังมีจำนวนไม่มากนัก เจ้าหน้าที่จะเริ่มเข้ามาดูแลความสะอาดในพื้นที่ นักท่องเที่ยวเริ่มทยอยเข้ามาจับจ่ายซื้อของ ส่วนใหญ่จะเดินเลือกซื้อของบนทางเท้าและแผงร้านค้า รถเข็นขายของจะเริ่มเข้ามาในพื้นที่ของตัวเอง
3. เวลา 17.00 - 21.00 น. รถไม่สัญจรสามารถเข้ามาได้เนื่องจากเจ้าหน้าที่จะนำโครงเหล็กมากันไว้ทั้งสองฝั่งของถนน รถเข็นขายของและรถพ่วงข้างจะเข้ามาจอดขายนักท่องเที่ยวที่หัวถนนเป็นจำนวนมาก นักท่องเที่ยวจะเริ่มเข้ามาเดินเล่น และใช้บริการ street food และเครื่องดื่มต่าง ๆ เพื่อเดินรับประทาน เจ้าของร้านค้าที่อยู่บนทางเท้าส่วนมากจะมารอลูกค้าจากทางด้านถนน เริ่มมีการแสดงเพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ร้านอาหารส่วนใหญ่จะเริ่มนำโต๊ะมากางให้ลูกค้านั่งเพิ่มบนทางเท้า
4. เวลา 21.00 - 02.00 น. ร้านค้าส่วนใหญ่โดยเฉพาะร้านอาหารและการแสดงจะขายตัวลงมาจนเต็มพื้นที่ถนน รถเข็นขายของจะย้ายจากช่วงหัวถนนเข้าไปอยู่โดยรอบร้านค้าที่นักท่องเที่ยวอยู่มาก ร้านสักและสักผมซึ่งมีลูกค้ามากจะค่อย ๆ ขยายไปตามทางเท้าแทนที่ร้านแผงค้าที่จะเริ่มทยอยปิดไป และหลังจากเวลา 02.00 น. เป็นต้นไปจะมีพนักงานทำความสะอาดเข้ามาทำความสะอาดบนทางเท้าและผิวถนน หลังจากนั้นเทศกิจจะเข้ามาตรวจดูความเรียบร้อยในพื้นที่

จากการเก็บข้อมูลการปรับใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นถนนคนเดิน พบว่ามีลักษณะการใช้งานพื้นที่สาธารณะที่มีการปรับการใช้งานพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามเวลาซึ่งสอดคล้องกับคำจำกัดความของพื้นที่สาธารณะที่ได้ทำการศึกษาไว้ การปรับการใช้งานพื้นที่สาธารณะในลักษณะนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยน การเปลี่ยนแปลง การลดลง การจำกัดการเข้าถึง หรือการหายไปของพื้นที่ (Fraser, 1990) รวมทั้งยังแสดงให้เห็นว่าพื้นที่สาธารณะนั้น ๆ ไม่ได้ลดลงหรือหายไป แต่ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นที่สาธารณะเฉพาะในเวลานั้น ๆ รวมถึงใช้งานพื้นที่สาธารณะเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งควรเน้นถึงการรักษาสสมดุลระหว่างความต้องการของชุมชนและวัฒนธรรมด้วย (Turner, 2002) และเมื่อนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลทางกายภาพบนถนนข้าวสารและถนนใกล้เคียงอีก 4 สาย เกี่ยวกับรูปแบบของหาบเร่แผงลอยที่ถูกนำมาใช้บนถนนข้าวสาร โดยใช้การจัดแบ่งประเภทจากลักษณะทางกายภาพที่ถูกนำมาใช้อยู่แล้วเพื่อการจำแนกและจัดกลุ่มเพื่อนำไปสู่การหาขนาดและรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการ พบว่ามีรูปแบบที่หลากหลายแบ่งได้เป็นหลายประเภท ตามลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ 1. เดินเร่ขายและแผงพืชมাত্রฐาน 2. วางบนเสื่อ 3. รม และแผงตั้งพื้น 4. เต็นท์ผ้าใบ 5. รวาลเหล็ก 6. แผงขายของ 7. ร้านค้าขายตัว 8. รถเข็น 9. รถพ่วงข้าง 10. Food Truck (ภาพที่ 4)

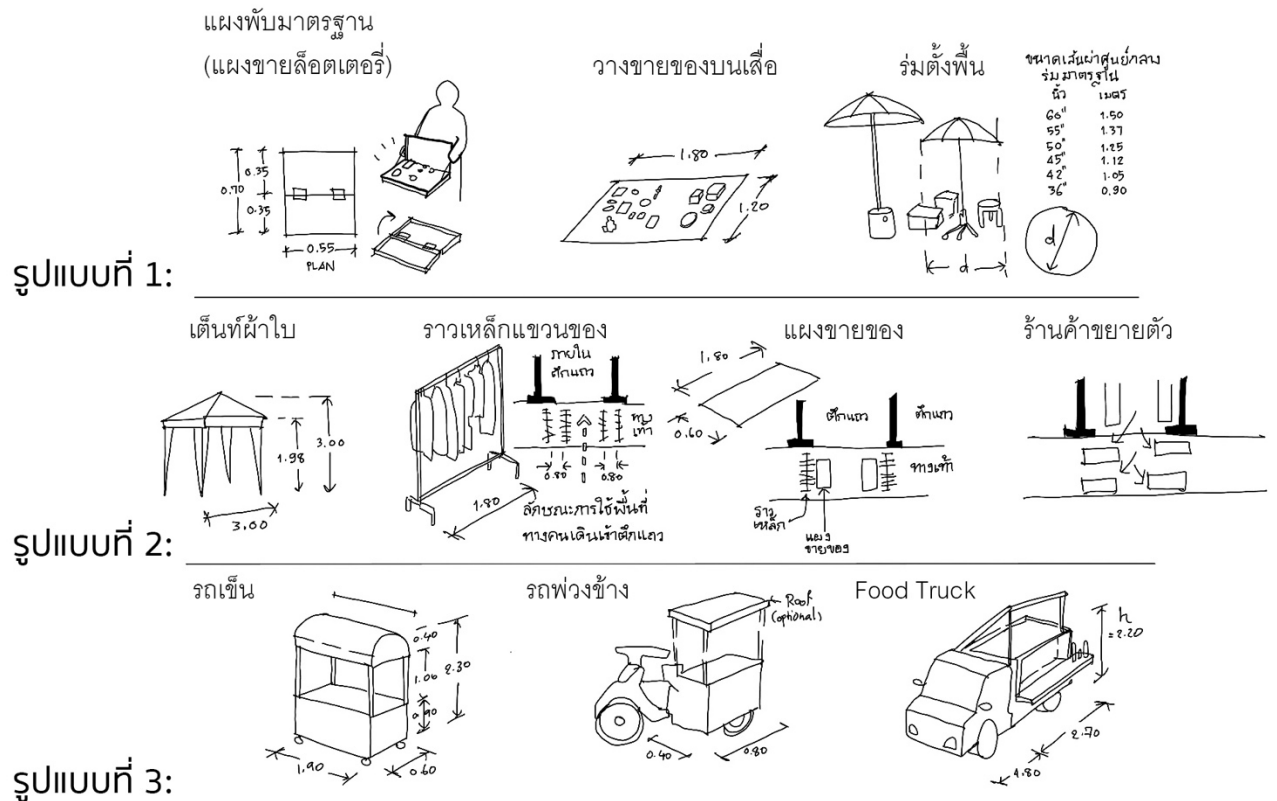
เมื่อนำรูปแบบทั้ง 10 รูปแบบจากการสำรวจรูปแบบของร้านค้าแผงลอยที่สัมพันธ์กับลักษณะการค้าขายในพื้นที่มาจำแนกตามลักษณะทางกายภาพและขนาดพื้นที่ พบว่ารูปแบบที่มีอยู่มีความสัมพันธ์กับลักษณะและบริเวณที่ตั้งของร้าน อีกทั้งองค์ประกอบกายภาพของถนนมีส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบและพฤติกรรมการใช้งานทั้งจากผู้ซื้อและผู้ขายเป็นอย่างมาก จากการสำรวจพบว่านักท่องเที่ยวส่วนมากนิยมเดินบนถนนมากกว่าบนทางเท้า เนื่องจากร้านค้าที่ตั้งอยู่บนทางเท้าเว้นที่ไว้ให้คนเดินไม่มากนักโดยสามารถเดินได้แค่ทีละคนและไม่สามารถเดินสวนกันได้ ทำให้ร้านค้าที่ตั้งวางขายอยู่บนทางเท้าต้องจัดวางร้านให้สามารถขายได้ทั้งสองด้าน โดยในช่วงบ่ายจะหันหลังให้ถนนแต่ช่วงเย็น จะหันหน้าเข้าถนนซึ่งจะมีลักษณะคล้ายกันตลอดทั้งถนนข้าวสาร

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาที่ได้จากการลงพื้นที่สำรวจเพื่อเก็บข้อมูลทำให้สามารถแบ่งประเภทตามขนาดและสัดส่วนของร้านค้าแผงลอย บริเวณถนนข้าวสารจากรูปแบบที่มีอยู่แล้ว โดยวิเคราะห์จากลักษณะทางกายภาพ ขนาดพื้นที่ที่ใช้สอย และความสามารถในการเคลื่อนย้ายหรือเคลื่อนที่ซึ่งสามารถแยกได้เป็น 3 ประเภทดังต่อไปนี้

1. รูปแบบลอยตัว เป็นรูปแบบที่เน้นความคล่องตัวในการเข้าถึงลูกค้า สามารถพับเก็บและติดตั้งได้ง่ายมักเป็นร้านขายของที่ระลึก
2. รูปแบบร้านค้ากึ่งลอยตัว ส่วนใหญ่เป็นร้านที่มีที่ตั้งแน่นอนและต้องมีการลงทะเบียนกับเจ้าหน้าที่และเทศกิจในพื้นที่

3. รูปแบบร้านค้าแบบเคลื่อนที่ด้วยล้อ ส่วนใหญ่มักขายอาหารเป็นหลักและเคลื่อนที่จับตามกลุ่มลูกค้าไปตลอดถนนข้าวสาร

ภาพ 4 แสดงการจัดรูปแบบร้านค้าแผงลอยตามลักษณะทางกายภาพ เก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2562

การจำแนกรูปแบบที่มีอยู่ 3 ประเภทนี้ เป็นการจัดรูปแบบจากลักษณะทางกายภาพที่เกิดจากการปรับตัวจากลักษณะสินค้าและบริการเพื่อให้สัมพันธ์กับบริเวณที่จับจอง เพื่อทำการค้าและลักษณะการจัดการที่สอดคล้องกับกิจกรรมค้าขายที่เกิดขึ้น กล่าวคือ

รูปแบบที่ 1 เป็นรูปแบบลอยตัวสามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย ประกอบด้วย 3 รูปแบบ ได้แก่รูปแบบที่ 1. เติร์ชขายและแผงพับมาตรฐาน 2. วางบนล้อ และ 3. ร่มและแผงตั้งพื้น โดยมากจะพบอยู่บริเวณบนพื้นที่ถนนติดริมขอบทางเท้าส่วนมากจะขายสินค้าหัตถกรรม ของฝาก หรือเป็นอาหารรับประทานเล่นจำพวกแมลงทอด ขาต่อสำหรับถ่ายรูป ของเล่นเรื่องแสง หรือโคมไฟขนาดเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อขายของ โดยการบริการประเภทที่ 1 นี้มักจะตกแต่งทั้งตัวพ่อค้าแม่ค้าเองและร้านค้าให้มีความแปลกแตกต่างหรือแต่งตัวเป็นชุดขาวเขาให้นักท่องเที่ยวถ่ายรูปเพื่อค่าบริการ ดังนั้นลักษณะของร้านที่ตอบสนองกิจกรรมประเภทนี้จึงเน้นไปที่วัสดุแบบลอยตัวสามารถเคลื่อนที่เคลื่อนย้ายได้ง่าย มีความคล่องตัวสูงในการหาหม้อถ่ายรูปหรือหาตำแหน่งไฟตามจุดที่สามารถถ่ายรูปได้ชัด เพื่อให้ลูกค้าเกิดความสนใจ จากการสังเกตและการสอบถามพบว่าโดยมากผู้ค้าประเภทนี้จะมีขอบเขตครอบครองพื้นที่เป็นรัศมีและมักอยู่กันเป็นกลุ่มประมาณ 3-5 คน โดยจะใช้ลักษณะการทำความรู้จักกับร้านต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่โดยรอบเพื่อฝากของหรือฝากร้านไว้ในกรณีเดินไปเดินมาเรียกลูกค้า โดยตลอดถนนข้าวสารจะมีผู้ค้าลักษณะนี้กระจายอยู่หลายกลุ่มแต่มักจะอยู่ที่พื้นที่ของตัวเองไม่ข้ามเขตกัน

รูปแบบที่ 2 เป็นรูปแบบร้านค้ากึ่งลอยตัว ประกอบด้วย 4 รูปแบบ ได้แก่รูปแบบที่ 4. เต็นท์ผ้าใบ 5. ราวเหล็ก 6. แผงขายของ และ 7. ร้านค้าขายยาดัว โดยมากลักษณะการจัดวางร้านจะเป็นแผงขายของหรือราวเหล็กสำหรับแขวน เสื้อผ้า เครื่องประดับหรือสินค้าต่าง ๆ อาจมีบ้างที่จะเป็นเต็นท์ผ้าใบ โดยร้านค้าลักษณะนี้เกือบทั้งหมดจะติดตั้งอยู่บนทางเท้า บางร้านค้าจะเป็น

ร้านค้าที่ต่อขยายมาจากร้านค้าที่อยู่ในตัวอาคาร บางร้านค้าจะแยกขาดต่างหากจากร้านค้าที่อยู่ในตัวอาคาร หรือบางร้านจะกางเต็นท์ไว้เพื่อนำทางเข้าให้ร้าน หรือเป็นส่วนที่จัดแสดงโปรโมชั่นของร้าน เช่น เป็นที่วางขายเครื่องดื่มของร้านอาหาร โดยภาพรวมจะเป็นร้านลักษณะกึ่งลอยตัวที่จะมีการติดตั้งและจัดเก็บเป็นเวลา โดยร้านค้าที่อยู่บนทางเท้าส่วนใหญ่จะเริ่มติดตั้งกันในช่วงสายหรือช่วงบ่าย ซึ่งเป็นร้านที่ขยายมาจากร้านในอาคารจะทยอยตั้งร้านวางเรียงมาตั้งแต่ช่วงเวลาประมาณ 10.00 น. แต่ถ้าเป็นร้านที่ตั้งแยกต่างหากมักจะเริ่มติดตั้งกันในช่วงบ่ายเพื่อรองรับกิจกรรมคนเดินที่เริ่มในช่วงเย็น โดยส่วนมากการจัดวางร้านที่ตั้งอยู่บนทางเท้ามักจะวางโดยเว้นทางเดินเล็ก ๆ ระหว่างอาคารกับร้านค้าติดแถวและจะเว้นทางเดินให้คนเข้าถึงร้านได้บ้าง โดยบางร้านจะเว้นตรงกลางบางร้านจะเว้นด้านข้าง ไม่มีรูปแบบที่บังคับแน่นอน แต่จะมีลักษณะคล้ายกันซึ่งเกิดจากการมองเห็นและเลียนแบบกันมา โดยมากจะเป็นการติดตั้งที่ทำให้เห็นของในร้านได้ชัดเจนที่สุดและเว้นพื้นที่เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาซื้อของได้มองเห็นเข้าไปถึงด้านในของส่วนร้านที่อยู่ในอาคาร

ในขณะที่ร้านค้าที่เป็นรูปแบบร้านอาหารขยายตัวจะมีลักษณะค่อนข้างเฉพาะซึ่งในบทความนี้จะจัดกลุ่มร่วมกับรูปแบบร้านค้ากึ่งลอยตัวเนื่องจากการจัดกลุ่มรูปแบบตามลักษณะทางกายภาพ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นส่วนขยายของร้านอาหารที่อยู่ในตัวอาคารอยู่แล้ว โดยมากจะใช้โต๊ะและเก้าอี้วางมาเพื่อเพิ่มพื้นที่นั่งเพิ่มเติมบนทางเท้า เพื่อเพิ่มจุดนำสายตาไปยังร้านที่อยู่ด้านใน หรือเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำอาหาร และบางร้านยังนำของอื่น ๆ มาวางเพื่อกันพื้นที่ให้เห็นเด่นชัดออกจากพื้นที่ภายนอก เช่น นำแผงวางรายการอาหารมาวาง หรือนำรูปภาพอาหารหรือป้ายโฆษณาลอยตัวมาวางเพื่อนำสายตาและเพื่อกันพื้นที่ไม่ให้ร้านลอยตัวอื่น ๆ หรือร้านรถเข็นมาวางของตั้งบังบริเวณหน้าร้าน

รูปแบบที่ 3 เป็นรูปแบบร้านค้าแบบเคลื่อนที่ด้วยล้อ ประกอบด้วย 3 รูปแบบ ได้แก่รูปแบบที่ 8. รถเข็น 9. รถพ่วงข้าง และ 10. Food Truck ซึ่งร้านค้าเคลื่อนที่ลักษณะนี้จะเข้ามาขายในช่วงเย็น โดยส่วนใหญ่ร้านค้าแบบเคลื่อนที่ด้วยล้อเกือบทั้งหมดจะขายสินค้าที่เป็นอาหารและเครื่องดื่ม ดังนั้นในช่วงบ่ายประมาณ 14.00 น. จะเริ่มมีบางร้านทยอยเข้ามาขายแต่จะยังมีจำนวนน้อยเนื่องจากยังไม่ใช้เวลาที่อนุญาตและยังมีรถวิ่งอยู่บนถนนทำให้ทำกิจกรรมการค้าขายและอาจถูกจับปรับได้ แต่เมื่อถึงเวลา 17.00 น. จะมีรถเข็นจำนวนมากเข็นเข้ามาในพื้นที่ โดยส่วนมากจะเข้ามาทางต้นถนนข้ามสารที่ต่อมาจากถนนตะนาว และมักจะมีพนักงานและเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานเทศกิจ และอาสาสมัครนำแผงเหล็กมากั้นรถและอำนวยความสะดวกให้ผู้เข้ามาค้าขายในพื้นที่โดยจะมีพ่อค้าแม่ค้าที่ขึ้นทะเบียนกับเขตและไม่ได้ขึ้นทะเบียนทั้งชาวไทยและชาวต่างด้าวทยอยเข้ามาติดต่อ เพื่อนำสินค้าเข้ามาขายในพื้นที่ และเมื่อผ่านแผงเหล็กเข้ามาแล้วส่วนมากมักจะจอดรถเข็นจอร์จหรือจอร์จวางรอขายอยู่ที่หน้าทางเข้า เนื่องจากในช่วงหัวค่ำนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเข้ามาจากทางนี้และจะเริ่มหาซื้ออาหารที่เป็น street food และเครื่องดื่มเพื่อเดินรับประทาน ดังนั้นร้านส่วนใหญ่มีกรอลูกค้าในบริเวณดังกล่าวจนเกิดการแออัด

ดังนั้นเจ้าหน้าที่เทศกิจซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการดูแลความเรียบร้อยบริเวณทางเท้า นอกจากเพื่ออำนวยความสะดวกแล้ว บางครั้งต้องจัดระเบียบและจัดการให้ร้านค้าที่ตั้งอยู่อย่างแออัดให้แยกออกไปตั้งด้านข้างถนนและบริเวณริมทางเท้า แต่การจัดการส่วนใหญ่จะไม่ยุติธรรมกับทุกร้าน ทำให้ร้านที่อยู่ด้านหลังถูกบังซึ่งทำให้ร้านค้าส่วนใหญ่มีการกระทบกระทั่งกันและมักหาทางออกด้วยการปรับตำแหน่งเพื่อดึงลูกค้ากันอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับบางร้านขยับร้านจนเลยมาด้านหน้ารั้วที่บริเวณถนนตะนาว ซึ่งมีนักท่องเที่ยวขึ้นลงรถเป็นจำนวนมากทำให้การจราจรติดขัดและขาดความเป็นระเบียบ ส่วนรถขายอาหารหรือ Food Truck ส่วนใหญ่แล้วจะมาเป็นบางวันเท่านั้น โดยจะมีกลุ่มลูกค้าที่รู้จักอยู่แล้วโดยมากจะมาจอดอยู่บริเวณถนนรามบุตรี ตัดกับถนนตะนาวจากการสอบถามเจ้าของร้าน Food Truck พบว่าจำเป็นต้องมีการขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่เป็นครั้ง ๆ ไป

ส่วนรูปแบบร้านค้าแบบเคลื่อนที่ด้วยล้อส่วนใหญ่มักจะทยอยเคลื่อนที่ออกจากช่วงต้นถนนเข้าไปด้านในถนนข้ามสารหลังจาก 21.00 น. เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนมากจะเข้ามาเดินเล่นอยู่ด้านในถนนข้ามสาร ดังนั้นร้านรถเข็นจึงค่อย ๆ เคลื่อนที่ตามนักท่องเที่ยวเข้าไปและมักจะจอดรถเข็นอยู่ในพื้นที่ที่มีนักท่องเที่ยวอยู่มากหรืออยู่หน้าร้านอาหารที่มีชื่อเสียง ซึ่งร้านเหล่านั้นมักจะนำขาตั้งเมนู ป้ายรูปภาพต่าง ๆ หรือ เก้าอี้ขึ้น มากั้นบริเวณหน้าร้านโดยเฉพาะช่วงหลัง 24.00 น. เป็นต้นไป นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเข้าไปกินดื่มอยู่ตามร้านอาหาร ทำให้ร้านส่วนใหญ่นำชุดโต๊ะเก้าอี้มาวางไปบนถนน เพื่อเพิ่มพื้นที่นั่งและเพื่อกันรถเข็นไม่ให้รบกวนหน้าร้านซึ่งมักจะทำให้เกิดขวางทางถนนเป็นอย่างมาก

เมื่อนำข้อมูลทางกายภาพจากการสังเกตมาศึกษาเปรียบเทียบกับประกาศกรุงเทพมหานครเรื่องหลักเกณฑ์การค้าในพื้นที่ผ่อนผัน ซึ่งสามารถสรุปใจความสำคัญได้ดังนี้คือ มีการกำหนดให้ขายสินค้าในที่หรือทางสาธารณะได้เฉพาะในเขตบริเวณที่ได้รับการผ่อนผัน และในเวลาที่กำหนดเท่านั้น โดยอยู่ในระหว่างเวลา 17.00 - 02.00 น. ซึ่งเมื่อหมดเวลาที่อนุญาตจะต้องจัดเก็บและทำความสะอาดพื้นที่ให้เรียบร้อย จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่พบว่าร้านค้ากึ่งลอยตัวส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการเปิดปิดตามเวลาและจัดเก็บของและทำความสะอาดสถานที่พอใช้ได้แต่บางร้านก็เพียงแต่กวาดเศษขยะลงมาบนพื้นถนนเท่านั้น ส่วนร้านที่

เป็นรูปแบบลอยตัวบางส่วนจะฝากเก็บของไปกับร้านค้าเป็นการอยู่ร่วมแบบพึ่งพาอาศัยกันและลักษณะของสินค้าที่ขายมักไม่ก่อให้เกิดขยะจึงไม่มีปัญหาในการเรื่องการทำความสะอาด

ลักษณะของร้านค้าที่มีปัญหาส่วนมากจะเป็นรูปแบบร้านค้าแบบเคลื่อนที่ด้วยล้อที่มักจะเคลื่อนที่ไปมาตลอดถนน ข้าราชการตามช่วงเวลาและความหนาแน่นของนักท่องเที่ยว แต่เนื่องจากการย้ายร้านไปมาทำให้ทุกร้านมักจะทำให้ตัวเองสามารถเข้าถึงได้ง่ายเพื่อเพิ่มโอกาสการขายจึงจอร์ตรขึ้นไปในทุกที่มีพื้นที่ว่างโดยไม่ได้มีการวางแผนล่วงหน้า ซึ่งโดยมากมักจะวางเฉียดกับเส้นทางการเดินของนักท่องเที่ยวเพื่อให้มองเห็นได้มากขึ้น ทำให้เกิดขวาง ทางเดินเป็นอย่างมาก และเนื่องจากการย้ายร้านไปมาทำให้แต่ละร้านไม่ได้มีจิตสำนึกในการรักษาความสะอาดของพื้นที่ขายของ ทำให้เมื่อเข็นรถย้ายที่ไปจึงมักกองขยะไว้ที่เดิมไม่ได้นำขยะไปทิ้งเมื่อหมดเวลาผ่อนปรนจึงทำให้มีขยะจำนวนมากอยู่บนพื้นผิวถนน

บทสรุปและการอภิปรายผลการศึกษา

โดยสรุปจากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลพบว่ารูปแบบของร้านค้าแผงลอยของถนนข้าวสารที่มีอยู่แล้วนั้นมีขนาดและรูปแบบที่หลากหลายและสามารถปรับเปลี่ยนได้ซึ่งเป็นรูปแบบเหมาะสมกับลักษณะการใช้งานตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นอยู่แล้วและยังมีขนาดที่เหมาะสมตามข้อกำหนดของกฎระเบียบและข้อบังคับ รวมทั้งมีคุณสมบัติที่สามารถปรับเปลี่ยนให้เกิดความเป็นระเบียบและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีขึ้นกับพื้นที่และสถาปัตยกรรมโดยรอบได้ หากแต่ยังไม่มีการศึกษาการให้แนวคิดหรือขึ้นว่าวิธีการบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะซึ่งสามารถตอบสนองในเชิงเศรษฐกิจด้วยความเข้าใจลักษณะสังคมที่มีความละเอียดซับซ้อนในด้านการบริหารจัดการซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่สาธารณะของสังคมไทยโดยเฉพาะ เพราะนอกจากกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ซื้อผู้ขายแล้วยังมีลักษณะ ของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขายต่อผู้ขายและผู้ขายต่อผู้ที่มีหน้าที่โดยตรงต่อการบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็นระเบียบ ซึ่งจะส่งผลโดยตรง ต่อรูปแบบร้านค้าแผงลอย ดังนั้นการบริหารจัดการพื้นที่ควรต้องเน้นที่การนำกฎระเบียบที่มีกำหนดอยู่แล้วมาใช้อย่างจริงจังมากขึ้นเพื่อให้ผู้ขายมีระเบียบวินัยและรักษาความสะอาดได้มากขึ้น และควรส่งเสริมให้มีการบริหารจัดการที่เหมาะสมและมีความเข้าใจต่อปัญหาและสภาพสังคมของพื้นที่อย่างแท้จริง

การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลทางกายภาพของงานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้เกิดข้อสังเกตที่น่าสนใจในความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าแม่ค้าและเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่บริหารจัดการดูแลความเรียบร้อยในพื้นที่ กล่าวคือลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมชั่วคราวที่มีการนำมาใช้กันในพื้นที่ที่มีความสอดคล้องกับบริบทของที่ตั้งของร้านค้า นั้น ๆ และมีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจในการบริหารจัดการดูแลพื้นที่โดยตรง เช่น รูปแบบของร้านค้ากึ่งลอยตัวที่มักจะตั้งอยู่บนพื้นที่ทางเท้าจะได้รับการดูแลจากเจ้าหน้าที่เทศกิจ ซึ่งผู้ค้าที่ทำกิจกรรมการค้าอยู่บนฟุตบาทนั้นจะมีความสัมพันธ์ที่ดี หรือเป็นร้านที่มีเจ้าของเดียวกันกับร้านที่อยู่ในอาคาร และจะต้องไปลงทะเบียนและเสียค่าปรับที่เขตให้เรียบร้อย ดังนั้นร้านค้าส่วนใหญ่จึงมีพื้นที่เก็บของตามแต่ละร้านอยู่แล้ว หรือบางส่วนจะไปเช่าพื้นที่เพื่อเก็บของตามพื้นที่ว่างด้านหลังอาคาร หรือบริเวณตรอกมะยมที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ทำให้ภาพรวมค่อนข้างมีระเบียบเรียบร้อยเพราะร้านที่อยู่ในตัวอาคารจะช่วยควบคุมดูแลทั้งเรื่องการจัดระเบียบและความสะอาด เนื่องจากจะมีผลกระทบโดยตรงต่อกันส่วนร้านที่เป็นรูปแบบลอยตัวส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์เชิงสังคมกับร้านที่อยู่ภายในอาคารหรือร้านกึ่งลอยตัวอีกทอดหนึ่งและร้านค้าแบบลอยตัวส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กและมักจะวางติดอยู่กับด้านหน้าร้านค้ากึ่งลอยตัว หรือเดินไปอยู่ในรัศมีรอบ ๆ ร้าน ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นจึงไม่ได้มีผลกระทบเรื่องความเป็นระเบียบและความสะอาดมากนัก

รูปแบบร้านค้า	ลักษณะทางกายภาพ	ขนาดพื้นที่ โดยประมาณ (ตรม.)	จำนวนโดยเฉลี่ย (แสดงเป็นเปอร์เซ็นต์)	การลงทะเบียน ผู้ค้า	ปัญหาหลักที่พบ
รูปแบบลอยตัว	เดินเร่ขายและแผง	1.2 ตรม.	15%	ไม่มี	ไม่มีการกำหนด
	พับมาตรฐาน				ขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอน
	วางบนเสื่อ	2 ตรม.		ไม่มี	ทำให้การจัดวางร้านไม่
	ร่ม และแผงตั้งพื้น	1-2 ตรม.		ไม่มี	มีระเบียบและกีดขวางทางสัญจร
รูปแบบกึ่งลอยตัว	เต็นท์ผ้าใบ	9 ตรม.	3%	เทศกิจ	ผู้ขายมักเพิ่มพื้นที่แสดง
	ราวเหล็ก	0.9 ตรม.	20%	เทศกิจ	สินค้าให้มากที่สุดเพื่อ

	แผงขายของ	0.9 ตรม.	15%	เทศกิจ	ดึงดูดลูกค้า ทำให้เกิด
	ร้านค้าขายตัว	9 ตรม.	10%	เทศกิจ	การกีดขวางทางเดิน
รูปแบบเคลื่อนที่ด้วยล้อ	รถเข็น	1.2 ตรม.	25%	ไม่มี	ไม่มีระเบียบในการ
	รถพ่วงข้าง	2.4 ตรม.	10%	ไม่มี	จัดการดูแลลงทะเลียน
	Food Truck	4 ตรม.	2%	ไม่มี	โดยเฉพาะ ทำให้เกิด
					ความแออัดของพื้นที่
					และปัญหาความ
					สกปรกจากการจัดการ
					ขยะที่ไม่มีประสิทธิภาพ

ตารางที่ 1 สรุปรูปแบบหาบเร่แผงลอยและปัญหาที่เกิดขึ้น จากการเก็บข้อมูลโดยเฉลี่ยในช่วงเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2562

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงปัญหาส่วนใหญ่ในเรื่องความเป็นระเบียบและความสะอาดส่วนใหญ่เกิดจากร้านค้าแบบเคลื่อนที่ด้วยล้อ เนื่องจากจะไม่มีที่ตั้งที่แน่นอน พ่อค้าแม่ค้าส่วนใหญ่จึงมักไม่มีสำนึกในการรับผิดชอบต่อความสกปรกในพื้นที่และส่วนใหญ่ไม่มีการลงทะเบียนผู้ค้า การเข้ามาค้าขายมักจะใช้จากความสัมพันธ์ส่วนตัวกับพ่อค้าแม่ค้าในพื้นที่หรือเจ้าหน้าที่ในพื้นที่จึงไม่มีระเบียบในการจัดการดูแลการลงทะเบียนโดยเฉพาะ การลงทะเบียนและการจัดเก็บค่าใช้งานพื้นที่จึงเป็นไปได้ยากและจากลักษณะของร้านส่วนใหญ่จะสามารถเข็นหรือขับหลบหนีได้ง่ายทำให้ยากต่อการจัดการตักเตือน ดังนั้นควรมีการจัดระเบียบพ่อค้าแม่ค้าที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเพื่อแสดงตัวตนให้เรียบร้อยซึ่งโดยมากเป็นผู้ค้าที่ใช้รูปแบบการค้าแบบรถเข็นเมื่อมีการลงทะเบียนแล้วควรมีการจัดการพื้นที่การค้าบนถนนให้เป็นสัดส่วนและมีขอบเขตชัดเจน เนื่องจากจะสามารถทำให้เกิดพื้นที่รับผิดชอบต่อความสะอาดของผู้ขายแต่ละร้านได้และไม่ทำให้รถเข็นรวมตัวกันแออัดในบางพื้นที่ รวมถึงยังสามารถจัดเก็บค่าใช้พื้นที่ไม่ว่าในรูปแบบค่าปรับหรือค่าธรรมเนียมได้อย่างเป็นระเบียบและถูกกฎหมาย เพื่อนำรายได้จากการจัดเก็บไปพัฒนาพื้นที่ถนนชั่วคราวซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ซึ่งหากดำเนินการสำเร็จจะได้เป็นกรณีศึกษาสำหรับพื้นที่อื่น ๆ อย่างเหมาะสมต่อไป

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่มีการใช้งานถนนชั่วคราวทั้งวัน การศึกษาให้ครอบคลุมในทุกรายละเอียดจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้วางแผนให้รอบคอบเพื่อสามารถเก็บข้อมูลให้ได้ตามความต้องการ รวมถึงการสัมภาษณ์พ่อค้าแม่ค้า เจ้าหน้าที่ ผู้ที่อาศัยในบริเวณโดยรอบ และนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าทายเนื่องจากผู้คนที่มีความสำคัญกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นตรงหน้าและมักหลีกเลี่ยงการตอบคำถาม ดังนั้นการเก็บข้อมูลจึงต้องอาศัยการสังเกตเป็นหลัก โดยการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่พบว่า การจัดการพื้นที่สำหรับร้านค้าที่เคลื่อนที่ด้วยล้อเป็นประเภทร้านค้าหลักที่ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความไม่มีระเบียบและความสกปรกจากขยะที่เกิดขึ้น จึงนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลขนาดที่นิยมใช้ พบว่ามีขนาดที่เป็นมาตรฐานซึ่งสามารถนำมาใช้พัฒนาต่อไปในเรื่องการออกแบบขนาดของพื้นที่เพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้ กล่าวคือรูปแบบร้านค้าประเภทรถเข็นจะมีขนาดมาตรฐานที่ใช้โดยทั่วไปมีความกว้าง 0.60 เมตร ยาว 1.90 เมตร และรถพ่วงข้างมีความกว้าง 0.60 เมตร ยาว 0.60 เมตร หากนำขนาดของร้านค้าสองประเภทนี้เทียบกับความกว้างของขนาดร้านค้าในพื้นที่ที่มีหน้ากว้างโดยเฉลี่ย 4 เมตร จะพบว่าสามารถจัดการพื้นที่ให้เป็นระเบียบได้ เช่น กำหนดให้หน้าพื้นที่ร้านค้า 1 ร้านสามารถมีร้านค้าประเภทรถเข็นได้ 1 ร้าน หรือรถพ่วงข้าง 2 ร้าน โดยให้มีการลงทะเบียนการค้าให้ถูกต้องตามพื้นที่ที่ได้จัดเตรียมไว้ และสามารถให้ระยะขอบเขตที่มีขนาดเดียวกันนี้ในการจัดการรูปแบบร้านค้าลักษณะอื่น ๆ โดยกำหนดจำนวนร้านค้าที่เข้ามาขายต่อพื้นที่ราวเหล็กหรือร้านขายของไม่ควรเกิน 2 ราวต่อพื้นที่หน้าร้านกว้าง 4 เมตร เพราะจะเป็นการกีดขวางทางเดินทำให้การสัญจรลำบาก ซึ่งการออกแบบการใช้สอยพื้นที่เพื่อให้ตอบสนองต่อกิจกรรมที่ปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาสมควรได้รับการศึกษาและระดมความคิดเห็นของพ่อค้าแม่ค้าและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ เพื่อช่วยให้เกิดการกำหนดขอบเขตพื้นที่ให้เกิดความเป็นระเบียบต่อการจัดการพื้นที่ถนนชั่วคราวเพื่อจะสามารถคงไว้ซึ่งวิถีการใช้งานพื้นที่สาธารณะแบบเดิมที่คงเอกลักษณ์และมีเสน่ห์ตามแบบของไทยได้อย่างเหมาะสมและก่อประโยชน์สำหรับการบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพสำหรับทุกคน

เอกสารอ้างอิง

Appleyard, Donald. (1987). **Public Street for Public Uses**. New York: Van Nostrand Reinhold.

Crawford, Margaret. (1999). **Blurring the Boundaries: Public Space and Private Life**.

Chase J, Crawford M, and Kaliski J. (Eds). (2008). **Everyday Urbanism**. New York: Monacelli Press.

Fraser, Nancy. (1990). **Rethinking the Public Sphere: a Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy**. Social Text No.25/26, 56-80.

Gehl, Jan. (2001). **Life between Buildings. Using Public Spaces**. 4th Ed. Copenhagen: The Danish Architectural Press.

Habermas, Jürgen. (1989). **The Structural Transformation of the Public Sphere: an Inquiry into a Category of Bourgeois Society**. Cambridge: MIT Press.

Turner, Robyne. (2002). The politics of design and development in postmodern downtown. **Journal of Urban Affairs** 24(5), 533-548.

Whyte, William Hollingsworth. (1976). **The Social Life of Small Urban Space**. Washington DC: Conservation Foundation.

ปารณารัตน์สิทธิ์. (2550). **ย่านตรอก ซอกซอย บนถนนข้าวสาร**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

เกียรติจิระกุล และคณะ. (2525). **ตลาดในกรุงเทพฯ : การขยายตัวและพัฒนาการ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักเทศกิจ กองนโยบายและแผนงาน. **รวมกฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับงานด้านเทศกิจ**. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2562, จาก <http://www.bangkok.go.th/citylaw>

สำนักเทศกิจ กองนโยบายและแผนงาน. **แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร**. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2562, จาก <http://www.bangkok.go.th/citylaw/page/sub/13316>